

2

Pesme Dragutina Tadijanovića su — prema autorovom a od kritičara već prihvaćenom sudu — fragmenti dnevnika. Tačno fiksiran datum nastanka svake pesme omogućuje nam da pratimo razvoj Tadijanovića čovjeka i pesnika. I da je taj pesnički dnevnik samo to, njegov tvorac bio bi nezadovoljan njime; namera mu je bila da taj pesnički dnevnik bude i dnevnik svakoga od nas, te da se jednom, kada pesnika više ne bude, zapitamo: *sanjam li / ili čitam pesnika, koji je pjevao o mojoj ljubavi?* Pevači o žitu, vinu i ljubavi, Tadijanović svoju namenu zasniva na tri ključna stava: prvo — kada nijega više ne bude, mišta se neće desiti što nije bilo za njegova veka; drugo — život čovekov je nema, beskrajna igra, već bezbroj puta odigrana i treće — pesnik ne ume da kaže *ni riječi pred veličanstvom mora / pred modrim šumama vječnosti*. Treći pesnikov stav ne treba da se shvati kao filozofski agnosticizam, kantovskog ili raselovskog tipa, već ga treba shvatiti kao jednostavnu činjenicu — sa kojom mora da se mini i dijalektički materijalizam — spoznajnog agnosticizma u *poslednjoj instanci*; jer ako materija ne može nastati sama po sebi, iz ničega nešto,ako već bog nije stvarala sveta i čoveka jer bi to, dosledno mišljenje, značilo da i bog mora da ima svoga boga — tada moramo da se priklonimo pesnikovoj činjenici priznavanja sopstvene nemoci pred tajnom sveopštег nastanka svedačnjeg postojanja i trajanja, a da pri tome ne poričemo sve one kompleksne pozitivnog i korisnog znanja koje čovečanstvo već poseduje i koji se svakim danom šire: baloni korisnog i pozitivnog znanja plutaju vodama *još nesaznanog*.

Sve oko pesnika je *tajna*. Na toj činjenici zasnivajuće se drugi značajan aspekt Tadijanovićeve poezije = dečije sveža imaginacija, deteta prirode koje u zbivanjima za odrasle običnog i teškog života vidi bajku: animacijom prirode, sunca, zvezda, duge. Ali, ta bajkolika stvarnost prirode je samo fon koji jasnije ističe neizbežne neprijatnosti: od tuge zaljubljenog samotnika do prolažnosti te dunje — zalud će nova dunja da miriše kada ta dunja nije osmisliла svoje postojanje. Simboli dunje, grilice, vrbe, goluba, žita — ukazuju na tradiciju slovenske, tako često paganske, simbolike: dunja čuva mirise zreloga sunca, grilica je ustretala misao na ljubavnu nežnost, golub je mir, vrba, u zemlju uraslja i nad vode nadnesena, večna ljubavna tuga, žito i *topli hlebovi* su sintomi spokojstva.

Pošto se u svakoj pojavnosti krije i nje na tajna, Tadijanović svoju pesmu gradi upravo na pojavnostima koje same po sebi čuvaju dubli smisao. Pesme su ili jedna verbalna slika, ili više njih ukomponovane, ali tako da tim slikama pesnik ne misli nikakav dubli smisao osim onog koji im je već inherentan: Igo i Njego bili su pesnici kao filozofi koji misle pesničkim slikama, Tadijanović polazi od jedne (jedinstvene ili razbijene u više) stvarne slike situacije iz života i iskazirana, koji svaki završavaju u iskustvu razumom provenoren i mogućem, jednostavno statički ili dinamički ocrtava, te međusobne odnose elemenata stvarne situacije iz života u pesmi. Kreativna sloboda pesnikova je u tome da sam odabere sukcesiju i značenjem motivisanu zvučnost izabranih, iskustvom mogućih iskaza i tako ispunji prostor pesme; taj, pre pesničkog čina prazan, prostor potencijalne pesme, analogijom se popunjava prostorom iskustvenog života, pri čemu tako ispunjen prostor postaje pesma čije značenje presudno može da uslovi i najistiniji elemenat njene strukture. U tome i jeste suptilnost Tadijanovićeve poetike. Proces pesničke kreacije proces je *verbalnog crteža*. Odstupanje od realnosti crteža ide samo u pravcu bajkolikog oživljavanja prirode ili svakodnevnic (*Dani detinjstva*), shvaćene i protumačene analog-

gijama dečije imaginacije, i materijalizovanja psihičkih stanja: devojačka misao na dragog kojeg joj je juče usta i nedra izljubio je *lepet golubinjini krila...* Zbog svesti o prolaznosti svega, Tadijanović svoja psihička stanja najčešće materijalizuje ili poređi sa suncem, oblacima, nebom, zemljom, šumom — dakle, svim onim fenomenima koji većno traju, bar po našim ljudskim shvatanjima. Naravno, time, bar prividno, potiskuje saznanje da neće biti više te dunje i te trave, u čijoj prolaznosti spoznaje i svoju prolaznost. Pesnik kazuje bratu Suncu: *Tko može s tobom, Sunce i Sve što imam, sve što imam od Sunca je* *Telo žene miriše ko dunja*, a dunja je žuta i svojim mirisom puna žutoga sunca, u voću uzrelog; tako dolazimo od simboličke dunje do problema fenomenologije sunca u poeziji Dragutina Tadijanovića.

Što čitaočeva duhovna konstitucija ipak reaguje na emocionalni udar Tadijanovićevog verbalnog crteža, možemo da tumačimo samo onim istim razlozima kojima (ne) tumačimo naš susret sa krajolikom: hijerarhija vrednosti svesti našega ukupnog iskustva signalizira da taj krajolik spoznajemo kao lep, oscićamo ili ne osećamo njegovu privlačnost. Da Tadijanovićeva poezija najbolje samu sebe tumači dok je čitamo — to saznanje govori o činjenici potpunog odsustva pesničkog čina, kao jezičke igre i magličnog zgnutnute metaforizacije. Sve je u njoj jednostavno i prirodno, jasno i iskustvom moguće: *pojavnost fenomena je dovoljna tajna da bi se metafizički čin poezije događao*. Poezijom semantičke pulsiraju umutrašnji ritmovi slobodnog stiha i govorne dijekcije, ritmovi sapetih akcenatskih celina, asonanci i aliteracija.

Dostojanstvo i prirodnost iskaza, jednostavnost i čistotu materijalizovanja doživljaja — od iracionalne čežnje do racionalne čulnosti, potmule žudnje i prigušene strasti — bliskost prirodi i način prevazilaženja svake poetske složenosti, pesnik Tadijanović baštinio je uspešno iz tradicije književnosti Istoka — starozavetne *Pesme nad pesmanom* ili Tagore, recimo. Nije mogao da nauči od njih, a po tome je i Evropljanin — nije naučio da se ne plasi smrti, tačnije, da joj za života ne pridaže većeg značaja od putovanja u lepo jutro. O Ljubavi je pevao istočnjački, o Smrti evropljanski. Čovek je potreban igračka Gospodinu Vremenu, a Smrt je naš dobar pastir. Ona nosi patiću jaku. Te nas izjednačuje sa stokom koja se kolje.

(*Pesma mom srcu*)

Iskaz o smrti moguće je razrešenje i alegorije *Balade o zaklanim ovcama*. U *Baladi...* apsurdan odnos ravnodušne prirode u punom sjaju i krvavne tragedije kolektiva prerasta u *Pesmi mom srcu* u apsurdan odnos čovekove prirode prema sveopšttem postojanju. Reč *apsurd*, inherentna značenju *Balade...*, napisane 1930, ima svoje istorijsko značenje u *Ushitiima Gayona Matadrana*, tačnije u pesmi *Moj manifest*, gde na Matadrano krik o sopstvenom večnom trajanju, makro- i mikrokozmosu, i gde na pitanje: *čuje li me tko*, odgovora nema — niko ga ne čuje. Matadranova saznanje apsurda — pesma je napisana 1923 — javilo se punih sedamnaest godina pre no što je Albert Kami objavio svoju filozofiju apsurga. Dakle, dodajmo, kao što je Srećko Kosovel, kada je u Parizu objavljen izbor iz njegove poezije, ubrojan u evropske pesmike kao *prvi pesnik apsurga*, tako će Tadijanović svojim Gayon Matadrantom, inače Kosovelov vršnjak, možda kojeg godinu pre, sticajem okolnosti, postati jedan od prvih pesnika apsurga. Svakako da saznanje apsurda Tadijanovićevog Gayon Matadrana nema programski značaj, kao što ga ima Kamijevo, ali želimo da ustvrdimo da je upravo pisanje *pesničkog dnevnika* i to *verbalnim crtežom*, polazeći od jedne slike stvarnosti i prepuštajući samoj slici da u prostoru pesme emanira svoj dubli smisao, omogućilo Tadijanoviću da napiše ne samo pesmu apsurga, već su i taj apsurd i strah od smrti, i pesme radosti i ljubavi, čežnje i žudnje — jedan dijalektički kompleksan registar pesničkih i životnih motiva.

Motiv crne zemlje, majke mrtvih i živih, drugi je veliki motiv prvi je motiv sunca) Tadijanovićeve poezije. U smrti, pod zemljom, nad pesnikom će u vječkove držati zvezda sumorna. Tamna, teška, večita zemlja i nad njom sunce, dualizam su života (sunce) i smrti i života zemlja — telo zemlji, duh suncu: ljubav je sunce koje sja u srcu, a usta su Tina Deona već puna zemlje, a još isto lišće treperi na stabli; ravnica je božiji dlan na kome se njište klasje i para diže suncu *kao tamjan iz dragocjenih kacionica*. To Sunce i tu Zemlju Tadijanović nosi u sećanju. Zavičajni mirisi, čulno prisutni dok veju pesmom, imaju značenje *metafizičkog mirisa uspomene*. Tadijanovićeva egzistencijalna situacija je jesenjinskog tipa, naravno, bez jesenjinske spektakularnosti, situacija povratnika u zavičaj što mu se više nikada ne vraća i stalno to želi i sluti zavičajnog svirača dok pada *crno lišće večeri*, prolaznosti, zaborava i smrti. *Proklet nek je Grad*. Zavičajna priroda jeste bajkolika, sunce raskošno blista nad oranicanama, ljudskim radom oplođenima, ali ljudi se muče kao stoka. Apsurd ravnodušne prirode od čoveka gradi izgnanika na zemlji. Hrišćanska premissa nije poslednja instanca Tadijanovićevog shvatanja čovekove sudbine: njegovo shvatjanje sudbine jeste tragično, ali ga preuzilazi uverenjem da za svakoga na zemlji postoji kutak u kome će se osećati ako ne sigurno, a ono manje nesigurno, ako ne spokojno, a ono manje nespokojno — taj kutak je zavičajni, jer u njemu neprijatnosti ne postaju osmišljene, nego se lakše podnose. Tadijanović se nikada ne враћa zavičaju, ali stalno nosi u sebi zavičajnu nadu, a ta nuda olakšava trajanje svakome od nas. Čoveku je neophodno bar jedno *utočište*. Konačno, slovenski i istočnjački blizak prirodi, kao apsolutu, i tako kao pagarin bliži svome bogu, Tadijanović u pesmama, kao što su *Kako sam volio Mariju* ili *Visoka žuta žita*, oseća sebe i kao deo opšte kosmičke harmonije, što bi značilo da, ipak, o skladu čoveka i kosmosa odlučuje čovek, a to je već humanističko prevladavanje hrišćanskog i kosmičkog fatalizma.

3

Trajno živa značenja u poeziji Dragutina Tadijanovića presudno su odredila model njegova pevanja. Ta uslovljeno je išla od spoznajnog agnosticizma u poslednjoj instanci, prstena apsurga što nas verenički vezuje za sudbinu ponavljanja večne ljudske igre, od hrišćanske spoznaje čoveka kao izgnanika na zemlji, do njenog prevazilaženja filozofijom zavičajne nade. Polazeći od uverenja da je u nama već metafizički prisutna mogućnost poetskog reagovanja na situacije života, Tadijanović ispunjava prostor svoje pesme verbalnim crtežom odnosa sopstvenih emocionalnih stanja kao arhetipova svakoga od nas, i prirode, prvenstveno zemlje i sunca kao dualizma tela i duše, te tako time stvara jedan specifičan poetski dnevnik; materijalizujući svoja emocionalna stanja, uslovljena pitanjima egzistencijalnog značaja, fenomenima koji traju sunce, nebo, zemlja, šuma, potiskujući, u prostoru pesme bar, misao o prolaznosti svake, pa i sopstvene individualnosti. Identifikujući se sa svakim od nas, Tadijanović je, upravo tim trajno živim značenjima naših sudsinskih ograničenja, produžio da traje u nama koji dolazimo posle njega i otvaramo dnevnik svog ljudskog veka.